

KIMMO RENTOLA

Stalin, Mannerheim ja Suomen rauhan-ehdot 1944

Uutta tietoa ja tulkintaa Suomen rauhanehdoista vuonna 1944. Ehdot eivät suinkaan olleet kiveen hakatut, vaan Moskova havigiteli välillä paljonkin enemmän kuin lopulta sai. Esillä olivat jopa uudet huomattavat rajansiirrot.

■ Suomen tie rauhaan vuonna 1944 on tutkittu tapaus.¹

Teheranissa 1. joulukuuta 1943 Stalin esitti ehtonsa: suhteet poikki Saksaan, saksalaisten joukkojen karkottaminen, talvisodan rajat (ja Hanko tai mieluummin Petsamo), Suomen armeijan palauttaminen rauhanaikaiselle kannalle ja sotakorvaus. Kun näin luovuttiin ehdottomasta antautumisesta, länsiliittoutuneet nielivät punktit, joskin Churchill huomautti sotakorvauksista: ei niillä metsäläisillä olisi muuta antaa kuin piisamin- ja kärpännahkoja.²

Ehtoja tarjottiin Paasikivelle helmikuussa 1944 Tukholmassa ja sitten Moskovassa, mutta Suomen hallitus ja eduskunta torjuivat ne.

Kesäkuussa Kannaksella alkoi suurhyökkäys, jonka huumassa Moskova vaati antautumista. Kun Suomi sitoutui tiukemmin Saksaan ja taisteli, Neuvostoliitto palasi entiselle pohjalle, ja Suomen johdon vaihduttua solmittiin välirauha 19. syyskuuta 1944.

Antautumisen sisällöstä saatiin Moskovasta muutama vuosi sitten asiakirja, joka on tullut kuuluisaksi. Se oli miehitysvallan pohjapaperi.³ Toisaalta on ollut perusteita tulkita karu paperi ohimeneväksi häiriöksi, jonka jälkeen Moskova palasi päiväjärjestykseensä.

Nyt saadaan lisävalaistusta sekä antautumisvaatimuksen taustaan että koko Suomen-ehtojen hahmottumiseen.⁴

Paasikivi Tukholmassa

Sekä Paasikiven Tukholman-matkalla helmikuussa 1944 että myöhempien kontaktien kohdalla ruotsalaiset koettivat välittäjänä parhaansa mukaan houkutella epäluuloisia suomalaisia neuvotteluihin ja rauhaan, muun muassa tulkitsemalla Moskovian viestejä parhain päin.

Lähettiläs Aleksandra Kollontain sähköistä Moskovaan näkyy, että samalla tavalla ruotsalaiset tulkitsivat ja kaunistelivat suomalaisia venäläisille. Etenkin pankinjohta-

1. Tuomo Polvinen (1980) *Teberanista Jaltaan*, Juva: WSOY; sama (1995) *J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö* 3, Juva: WSOY; Olli Vehviläinen (1991) 'Kevään 1944 välirauhanneuvottelut', *Kansakunta sodassa* 3, Helsinki; Hannu Soikkanen (1978) 'Sota-ajan valtioneuvosto', *Valtioneuvoston historia 1917–1966*, II, Helsinki.

2. Martin Gilbert (1986) *Winston Churchill, Vol. VII, Road to Victory 1941–1945*. London: Heinemann, 591.

3. Martti Turtola (1994) *Risto Ryti. Elämä isänmaan puolesta*, Keuruu: Otava, 294–298. Alun perin tekijä julkaisi asiakirjan *Seura*-lehdessä 23. 12. 1993.

4. Koska artikkelin päätarkoituksena on tuoda esiin ja eritellä uutta, tärkeätkin ennestään tiedetyt ja todetut asiat on esitetty hyvin ylimalkaisesti. Jos lukijan muisti kaipaa verestämistä, mainittujen tutkimusten ohella voi vilkaista ajantasaista yleisesitystä: Henrik Meinander (1999) *Tasavallan tiellä*, Helsinki: Schildts, 225–243.

ja Marcus Wallenberg tarjosi välityspalveluiden ohella arvioitaan. Heti palattuaan tunnustelumatkaltaan Helsingistä Wallenberg kertoi Kollontaille tavanneensa presidentti Rytin, pääministeri Linkomiehen ja ulkoministeri Ramsayn, jotka kaikki tahtoivat rauhaa ja hyviä naapurisuhteita. Tämä oli melkoisen siisti kuvaus suomalaisten puheista.⁵ Tukholman neuvottelujen käynnistyttyä Wallenberg kertoi Kollontaille Paasikiven pelkäävän, että välirauhaa seuraisi siirtymäkausi, jonka aikana Neuvostoliitto voisi esittää uusia vaatimuksia. Myös Hangon vuokraaminen oli vaikea hyväksyä.⁶ Molotov käski vastata, että jos Suomi suostuisi ehtoihin varauksitta, silloin se voisi lähettää valtuuskuntansa Moskovaan, missä Hangosta voitaisiin tehdä kompromissi.⁷

Hangon-asiasta Kollontai raportoi Paasikiven olleen ”erittäin ilahtunut.” Lähettiläs taisi imarrella esimiehensä viisautta, sillä Paasikiven raportista näkyy pikemminkin ’madamen’ kuin valtioneuvoksen oma riemu. Niukat yhteenvedot Kollontain sähköistä eivät muuten tuo juurikaan lisää siihen, mitä tapaamisista tiedetään Paasikiven raporteista. Yksi eroavuus sentään on kiinnostava. Kollontain mukaan Paasikivi sanoi Suomen armeijan demobilisaatiota koskevasta vaatimuksesta, että kategorinen muotoilu ”kolhaisee kovin” (*otshben udarit*) Mannerheimiä ja vaikeuttaa asian normaalia etenemistä. Oman raporttinsa mukaan Paasikivi sanoi pyöreämmin, että asia oli ”arka, varsinkin armeijaan nähden.”⁸

Sähkeistä selviää, miksi ehtoihin tuli pieniä muutoksia ja lopullinen versio saatiin Moskovasta Tukholmaan vasta Paasikiven poistuttua paikalta.⁹ Se johtui siitä, että Neuvostoliitto antoi ehtojensa muotoilun Paasikivelle ennen länsivaltojen hyväksyntää. Salatakseen menettelyn Lontoon-suurlähettiläs F. T. Gusev jätti Moskovan brittejä varten lähettämästä muistiosta omin päin pois maininnan, milloin ehdot oli annettu Paasikivelle, ”jotta englantilaiset eivät saisit tietää, että jätimme ehdot suomalaisille odottamatta heidän korjauksiaan.” Lähettilään omavaltaisuus oli erittäin harvinaista, mutta Molotov hyväksyi menettelyn jälkikäteen.¹⁰

Vuodettuaan ehtonsa julki Moskova seurasi tarkasti ja epäluuloisesti länsilehtien kirjoittelua, jonka katsottiin vastaavan täysin Suomen etuja. Ärtymystä herätti etenkin se näkemys, ettei Suomi ollut sodassa omasta syystään. Yhteenvetona Neuvostoliiton ulkoministeriössä todettiin, että 1) länsilehdistön aktivoiminen tähtäsi Suomen pelastamiseen lopulliselta tuholta (*ot okonshbatelnogo razgroma*) sekä siihen, ettei Neuvostoliitto saisi sanelluksi sellaisia ehtoja, jotka horjuttaisivat Englannin ja Yhdysvaltain asemia Suomessa; 2) amerikkalaisia piirejä kiinnosti ensi sijassa Suomen itsenäisyyden ja alueellisen eheyden (*tselostnosti*) säilyttäminen; se selitti Yhdysvaltain ”kärsivällisen” politiikan, jonka mukaisesti diplomaattisuhteet Suomeen olivat yhä katkaisematta; 3) Englannin Suomelle julistama ”symbolinen sota” tähtäsi vaikutusvalan säilyttämiseen Suomessa ja sen alueen käyttämiseen entiseen tapaan puskurina estämässä bolshevismien tunkeutumista Eurooppaan. Vaikka länsilehdistö muodollisesti yleensä tuki Suomen irtautumista sodas-

5. Kollontain sähke no. 2565, 11. 2. 1944, Tukholman sähkeyhteenvedot, Venäjän federaation ulkopoliittikan arkisto (AVP RF), f. 012 (Dekanozovin sihteeristö), op. 5, p. 67, d. 67, ll. 1–5. Vrt. Polvinen (1980) 15. Luultavasti myös Kollontai siisti puheita.

6. Kollontain sähke no. 3171, 20. 2. 1944, sama. Wallenberg jatkoi pehmentelyä vielä neuvottelujen päätyttyä kertomalla Kollontaille Paasikiven suotuisista kotiinpaluun tunnelmista. Kollontain sähke 3491, 25. 2. 1944, sama. Samassa roolissa jatkoi UD:n kabinettisihteerin Erik Boheman, joka Suomen hallituksen ensimmäistä vastausta jättäessään kertoi Kollontaille, että Ruotsin hallituksen ja kuninkaan vetoomuksesta paranneltu vastaus ”faktisesti” merkitsi Neuvostoliiton ehtojen hyväksymistä ja valtuuskunnan lähettämistä, jos se kutsuttaisiin. Kollontain sähkeet no. 4257, 4260, 8. 3. 1944. Suomen lopullista vastausta jättäessään Boheman selitti Helsingin hallituksen tuntevan itsensä riittämättömän vahvaksi, jotta se voisi ottaa riskin ja hyväksyä ehdot etukäteen ilman Suomen kaikkien piirien yksimielistä tukea. Kollontain sähke no. 4944, 17. 3. 1944 Tukholmasta.

7. NKID:n sähke no. 1842, 20. 2. 1944 Tukholmaan, sama.

8. Kollontain sähke no. 3253, 22. 2. 1944, sama. Paasikiven raportti 22. 2. 1944, Ulkoasiainministeriön arkisto (UM) 110 B 2.

9. Polvinen (1995, 365) arvioi tipoittelemisen johtuneen epäluuloista Suomen hallitusta kohtaan.

10. Gusevin sähke no. 435 vh [NKID:n sisääntulonumerol], 11. 3. 1944, Lontoon-sähkejäljennökset, AVP RF, f. 0135 (Suomen referenttuura), op. 28, papka 155, d. 8.

ta Neuvostoliiton ehdoilla, varsinkaan taantumuslehdistö ”ei pysty salaamaan sitä, että Englanti ja USA toivoisivat, että Suomen kysymystä ei ratkaisisi yksin Neuvostoliitto, vaan myös Englanti ja Yhdysvallat.”¹¹

Stalin esitti Britannian suurlähettiläälle Clark Kerrille 28. helmikuuta 1944 suorasukaiseen tapaansa, ettei brittihallitusta tarvittaisi neuvotteluissa Suomen kanssa eikä edes rauhansopimuksen allekirjoittajana, vaan Britannia voisi lopettaa sotansa Suomen kanssa erillisellä asiakirjalla. Suomen ja Neuvostoliiton välillä näet oli runsaasti erityiskysymyksiä, jotka koskivat ainoastaan näitä kahta maata. Sellaisia olivat mm. rajat ja sotakorvaus.¹² Mutta britit ilmoittivat halunsa osallistua rauhansopimuksen kaikkien kohtien käsittelyyn ja sen allekirjoittamiseen.

Stalin omaksui sellaisen taktiikan, että brittejä informoitiin korrektisti mutta äärimmäisen niukasti, päästämättä mukaan asian kehittelyyn. Sopivassa tilanteessa suomalaisilta kenties voitaisiin puristaa enemmän kuin Teheran salli, ja kun nimet olisi saatu paperiin, *fait accompli*. Lännellä ei olisi juuri sanomista, varsinkin kun kiinnostuskin Suomen kohtaloon näytti siellä rajalliselta. Ulkoministeri Anthony Eden myönsi lähettiläs Guseville, ettei Suomesta ollut mainittavia erimielisyyksiä eikä se ollut hankala asia, kuten Puola.¹³

Viitaten tiedustelutietoihin Stalin sanoi Kerrille pelkäävänsä, ettei Paasikiven tunnustelu johtaisi mihinkään. Hän ei maininnut lähteitään, joista yksi uusi oli Suomeen saatu tärkeä kanava. Paasikiven keskustelujen aikaan Tukholmaan näet saapui toinenkin hyvin informoitu suomalainen, jolle neuvostotiedustelu antoi värväystarkoituksessa peitenimen ’Tsilindr’, siis Silinteri tai Sylinteri.¹⁴ Hän kertoi ’Klralle’ (joka oli neuvostotiedustelun palveluksessa) Suomen hallituspiirien havainneen, että koska sota oli käyty erillissotana, voitiin tehdä erillisrauha. ”Tanner, joka aikoinaan oli saksalaismielinen, vaatii nyt saksalaisia lähtemään Suomesta.”¹⁵ Kaikesta päättäen ’Silinteri’ oli SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori, joka kävi pikipäin Tukholmassa veljesjärjestö LO:n kutsusta ja palasi samalla koneella

Paasikiven kanssa.¹⁶ ’Klara’ tuli vielä perässä Helsinkiin ja sai ’Silinteriltä’ lisää tietoja hallituksen ja Opposition (siis rauhanopposition) kosketuksista, Tannerin kannasta¹⁷ ja Suomen vastausluonnoksesta.¹⁸

11. NKID:n 1. Euroopan-osaston (M. Sergejev, G. Shumilov) katsaus angloamerikkalaiseen lehdistöreaktioon, 26. 2. 1944, AVP RF, f. 012, op. 5, papka 66, d. 202, ll. 1–9.

12. Muistio Stalinin ja lähettiläs A. C. Kerrin keskustelusta 28. 2. 1944, ote, jäljennös, AVP RF, f. 06 (Molotovin sihteeristö), op. 6, p. 32, d. 374, ll. 1–2. Vrt. Polvinen (1980) 20–21.

13. Gusevin sähke no 434 vh, 11. 3. 1944, em. Lontoon-sähkejäljennökset.

14. Radioviesti no. 66, Valerian Viktorille [V. F. Razin Tukholmasta P. M. Fitinille Moskovaan] 22. 2. 1944, ns. Venona-säkkeet. Yhdysvaltain viestitiedustelu NSA on vuodesta 1995 julkaissut avaamia neuvostotiedustelun sähköisiä verkko-osoitteessa nsa.gov/docs/venona/venona_docs.html. Tukholmasta on n. 450 sähköttä. Avausprojekti ’Venona’ käynnistyi 1940-luvulla; tärkeää osaa näytteli ns. Petsamon koodikirja ja muu Suomen sotilastiedustelulta saatu tieto. Avatuilla Tukholman-säkkeillä ei ollut akuuttia operatiivista merkitystä, sillä ne on avattu paljon myöhemmin (projekti jatkui vuoteen 1980), Ruotsin viranomaisten toimitettua talteen panemansa koodatut sähköttä amerikkalaisten tarkasteltavaksi. Ks. John Earl Haynes & Harvey Klehr (1999) *Venona. Decoding Soviet Espionage in America*. New Haven: Yale University Press.

15. Osittain avattu salasähke no. 578, 25. 2. 1944 Tukholmasta Moskovaan, Valerian [V. F. Razin] 8. osastolle, Venona.

16. Marjaana Valkonen (1987) *Yhdessä elämä turvalliseksi. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930–1947*. Helsinki: SAK, 385–87. Ks. myös raportti Wuoren selostuksesta SAK:n liittojen toimitsijain kokouksessa 24. 2. 1944. Valpo hm A 601 (Wuori), Kansallisarkisto. Wuoreen osoittavat Tukholman-matka, ’Silinteriltä’ saatujen tietojen sisältö sekä se, että LO esitti kutsunsa oltuun yhteydessä neuvostolähetystöön.

17. ’Silinteri’ kertoi Tannerista asiallisesti, korostaen rauhantahtoa ja saksalaisvastaisuutta. Yrjö Leinon kommunistinen tiedustelu toimitti Moskovaan perinteistä tavaraa, väittäen SDP:n opposition toimivan SKP:n lehtien vaikutuksen alaisena ja ”Tanneria vastaan rauhan puolesta.” D. Z. Manuilski [ent. Komintern] Dekanozoville 30. 3. 1944, no 144/ss, liitteenä 2 tiedustelusähköttä Suomesta, AVP RF, f. 012, op. 5, papka 66, d. 202, ll. 18–20.

18. Osaksi avattu sähke no. 658, Valerian 8. osastolle 4. 3. 1944, Venona. Omana johtopäätöksensä ulkoamiantiedustelun Tukholman-residentti V. F. Razin katsoi, että Suomen hallitus yritti manöveroida ja voittaa aikaa. – ’Klran’ henkilöllisyyteen ei tässä tarvitse puuttua; voi se mieskin olla. Valpon silmiin kuitenkin pisti Helsinkiin 3. 3. lentänyt ”eräs sievännäköinen riikinruotsal. nainen”, 27-vuotias rouva, joka liikkui Seurahuoneella rauhanopposition piireissä. Valpo epäili hänen saapuneen ’houkutuslintuna’, sillä muistettiin, että Wallenbergin ”tempauksissa esiintyy aina myös joku sievä naikkonen, jolla on oma tärkeä tehtävänsä.” Ilm. 386, 7. 3. 1944, Valpo hm A 4091 (Atos Wirntanen), Kansallisarkisto.

Venäläiset eivät arkailleet ottaa selvää Suomen kannasta itse Väinö Tannerilta, joka oli heidän propagandansa ja epäluulojensa päämaalitaulu. Käytyään Helsingissä ruotsalainen sosiaalidemokraattinen poliitikko Richard Lindström kertoi neuvostolähetystön V. S. Semjonoville, että Tanner oli ilmoittanut Suomen voivan keskustella kaikesta kuudesta ehdosta, mutta niitä ei voinut hyväksyä etukäteen ilman mahdollisuutta lähempään keskusteluun.¹⁹ Kontaktista oli venäläisille ainakin se etu, että saatiin sana joka piti: tässä oli täsmällisesti sanottu, miten neuvotteluihin päästiin.

Moskovan neuvottelut ja Mannerheim

Kauaskantoisimmat tietonsa 'Silinteri' kertoi armeijan johdon ja Mannerheimin kannasta. Niiden mukaan Suomen armeija ei ollut natsien käytettävissä eivätkä upseerit natsseja, ei ainakaan kenraali Heinrichs. Hallituksen "kunnollisempaan väkeen" kuului puolustusministeri Rudolf Walden, joka oli lähellä Mannerheimia ja kannatti sopimusta venäläisten kanssa. Koska Suomen kansassa ei ollut vihamielisyyttä Saksaa kohtaan, 'Silinteri' katsoi, ettei Suomi voisi ryhtyä voimatoimiin saksalaisia vastaan elleivät saksalaiset aloittaisi.²⁰

Tämä kiinnosti Moskovaa. Kun tieto saatiin takakautta ja salaa, sitä voitiin uskoa. Ilmoittaessaan, että Suomen tunnustelijat otettaisiin vastaan, Kollontai toivoi, että valtuuskuntaan kuuluisivat Paasikivi ja Walden "taikka toinen Marsalkkaa lähellä oleva henkilö." Vanha viettelijätär vihjaisi, että "Moskovan faktillisesti suopeamielinen asenne tulee hämmästyttämään suomalaisia." Kabinetti sihteeri Boheman höysti vaikutelmillaan Viipurin ja Saimaan kanavan näkymistä.²¹

Walden ei lähtenyt Moskovaan. Päämajan korvana siellä oli vain kapteeni Georg Enckell, jolla oli taustaa sotilastiedustelussa. Mutta juuri neuvottelujen käynnistytessä Ruotsin UD:n poliittisen osaston päällikkö Staffan Söderblom ilmoitti Neuvostoliiton Tukholman-lähetystölle, että Suomessa toivottiin marsalkka Mannerheimin ja marsalkka Stalinin tapaamista. Söderblomin

käsityksen mukaan Moskovan neuvottelut jäisivät lyhyiksi ja suomalaiset palaisivat pian kotimaahansa raportoimaan.²² Jos 'Suomessa' merkitsi 'Mikkelissä', niin kuin Stalinin täytyi päätellä, vihje oli selvä: tie sopimukseen kulki Mannerheimin kautta.

Sitä vaikutelmaa vahvisti Moskovan neuvottelujen kulku. Havaittiin, ettei Suomen neuvottelijoilla ollut valtuuksia ratkoa sotilaallisia kysymyksiä tai edes puhua niistä. Paasikivi sivusi aihepiiriä todistellessaan, ettei saksalaisten riisuminen aseista mitenkään onnistuisi, koska he olivat maan ääressä ja Neuvostoliiton alueella: Litsa-joella Murmanskien edustalla.²³ Suomalaisneuvottelijoiden kesken oli painotuseroja mm. sotilasasioiden näinkin avoimesta käsittelystä, ja kuuntelunsa kautta venäläiset pysyivät riitelystä täysin selvillä.²⁴

Maaliskuun lopun Moskovan-kierros kirjasti asetelman: viimeisen sanan sanoisivat Stalin ja Mannerheim.

Huhtikuun lisäehdot

Neuvottelujen päätteeksi Molotov jätti 29. maaliskuuta 1944 täsmennetyt 7-kohtaiset rauhanehdot²⁵, joihin oli tehty pari Suomen sotilasjohdolle tähdättyä lievennystä saksalaisten karkottamisen ja demobilisaation ehtoihin. Sotakorvauksista ilmoitettiin summa: 600 miljoonaa dollaria tavarana viiden vuoden kuluessa. Molotov väitti sen olevan puolet niistä vahingoista, mitä asiantuntijat olivat laskeneet Suomen armeijan Itä-Karjalassa aiheuttaneen. Todellisuudessa vaatimuksen pohjana olivat laskelmat Suomen viennin suuruudesta ja maksukyvyystä, mitä hahmoteltiin mm. selvittämällä Suomen lainanottoa Yhdysvalloista I maailmansodan ja talvisodan aikana ja lainojen takaisinmaksua. Hyvän velallisen maine kostautui.²⁶

Sotakorvauksen määrä ja sisältö (paperi ja selluloosa listan kärjessä) pisti brittien silmään. Kun lähettiläs Gusev vei ehdot Foreign Officeen, "[n]auraen [Sir Orme] Sargent lausui, että Neuvostoliitto vie Suomesta kaiken metsän eikä sille jää mitään Englannin-kauppaa varten." Sitä paitsi 600 miljoonaa sellaiselta maalta kuin Suomi oli sievoinen (*solidnaja*) summa.²⁷ Muistiossaan brittihallitus paljoksui summaa Suomen voi-

mavaroihin nähden ja kehotti Neuvostoliittoa ottamaan huomioon, että Englanti haluaisi edelleen puu- ja paperiteollisuuden tuotteita Suomesta. Lisäksi huomautettiin, että sotakorvauksina ei saisi ottaa brittiomaisuutta tai -saatavia ja vaadittiin Petsamon osalta Neuvostoliittoa sopimaan Britannian ja Kanadan kanssa korvauksista Mond-nik-keliyhtiölle, jolla oli siellä toimilupa.²⁸

Neuvostoliiton edustajat tähdensivät sekä briteille että suomalaisille, että seitsemän ehtoa oli *minimi*. Selvittäessään Paasikivelle, miksi puhuttiin välirauhasta eikä rauhasta niin kuin 1940, Molotov sanoi: ”Välirauha sallii sen, että rauhanteon yhteydessä voidaan asettaa lisäehtoja.”²⁹

Siihen suuntaan näyttää ajatus tosiaan sinkoilleen, sillä seitsemän ehdon jatkeena olivat kohdat 8–12, joita ei näytetty sen paremmin suomalaisille kuin briteillekään. Kohdassa 8 vaadittiin Suomenlinnan saaria Helsingissä vuokra-alueeksi Neuvostoliiton sotilas- ja laivastotukikohtaa varten. Kohdassa 9 haluttiin meritukikohta Ahvenanmaalle siksi aikaa kun vaarallinen tilanne Itämerellä jatkuisi. Kohdassa 10 edellytettiin Neuvostoliitolle täysiä rautatieyhteyksiä Suomenlinnan ja Ahvenanmaan tukikohtiin ja Hankoonkin, josta toisaalla tosin luvattiin luopua. Kohdassa 11 haluttiin oikeus perustaa konsulaatit Rovaniemelle, Vaasaan ja Turkuun. Sokerina pohjalla oli kohta 12, jossa esitettiin uusi aluevaatimus: ”oikaisu” (*ispravlenie*) vuoden 1940 rajaan niin että Saimaan kanava, Vuoksi-joen niska ja Saimaan ranta-alue (ilmeisesti mainittujen vesireittien välimaasto, Lappeenrannan–Imatran seutu) siirtyisi Neuvostoliitolle. Nämä lisäkohdat näkyvät Neuvostoliiton ulkoministeriössä laaditusta vertailevasta asetelmasta, jossa esitettiin rinnan Neuvostoliiton ehdot ja brittien kommentit kohtiin 1–7.³⁰

Kaikkien kahdentoista ehdon ja briteiltä seitsemään ensimmäiseen saatujen kommenttien pohjalta kirjoitettiin Moskovassa artikloiden muotoon Suomen ja Neuvostoliiton rauhansopimuksen luonnos. Lähtökohtana oli Moskovan rauhan palauttaminen voimaan. Artikloissa oli Mannerheimin kolhiminen eli Suomen armeijan demobilisaatio kirjattu vaiheittaiseksi: 50 % tiettyyn

ajankohtaan mennessä (ajankohta jätetty auki) ja rauhankannalle asettuminen toiseen ajankohtaan mennessä. Uutena kohtana oli vaatimus hajottaa kaikki fasisistiset ja sotilaskuuntolaiset järjestöt, ”kuten suojeluskunnat, Lotta Svärd, lapualaisten järjestöt ja muut.”³¹

19. Neuvostoliiton Tukholman-lähetystön sähke no. 4174, 7. 3. 1944, em. Tukholman sähköyhteenvetod. Lindströmistä ja hänen matkastaan ks. Valpon korttitiedot, Lindström Harald Carl Albert Richard, s. 1/9 – 94, Ruotsin kansal., kansanedustaja.

20. Em. sähke no. 658, 4. 3. 1944.

21. Gripenbergin salasähke Ramsaylle 19. 3. 1944, UM 110 B 2.

22. Neuvostoliiton Tukholman-lähetystön sähke no. 5609, 27. 3. 1944, em. Tukholman sähköyhteenvetod. Stalinin ja Mannerheimin tapaaminen tuli esille vielä syyskuun 1944 välirauhan neuvotteluissa Moskovassa. Enckell pyysi viimeisellä hetkellä lupaa tunnustella tapaamista, ainoana mahdollisuutena saada lievennyksiä ehtoihin. Enckellin sähke Presidentille, no. 33, 18. 9. 1944, UM 110 B 3.

23. Muistiinpanot Molotovin keskustelusta Suomen hallituksen edustajien kanssa 27. 3. 1944, AVP RF, f. 06, op. 6, p. 52, d. 709, ll. 1–18. Seuraavaan neuvotteluun Molotov oli varustautunut ja osasi viitata Kantalahden ja Uhtuan seudun saksalaisiin.

24. Kapt Georg Enckellin muistio 'Mietteitä, jotka tällä kertaa koskevat Moskovan matkaa', 18. 4. 1944, Pk 1172/46, Sota-arkisto. Selostaessaan Molotoville Paasikiven ja Enckellin yhteyksiä Ruotsin lähetystön Ingemar Hägglöfiin Dekanozov viittasi seurannalla saatuihin tietoihin sanonnalla ”kuten tunnettua.” Dekanozov Molotoville 7. 4. 1944. AVP RF, f. 012, op. 5, papka 66, d. 202, ll. 27–28.

25. Sanamuoto: Polvinen (1995) 381.

26. P. Orlovin (NKID:n 5. Euroopan-osasto) muistio 'Spravka o zadolzhenosti Finljandii SshA', 27. 3. 1944, AVP RF, f. 012, op. 5, papka 66, d. 203, ll. 1–2.

27. Gusevin sähke 2. 4. 1944, no. 604 vh. Em. Lontoon-sähköyhteenvetod.

28. Kerr Vyshinskillle 11. 4. 1944, käänös, AVP RF, f. 0135, op. 28, papka 155, d. 3, ll. 4–9. Ks. Polvinen (1980) 30–31.

29. Em. venäläinen neuvottelumuistio 27. 3. 1944.

30. 'Srvnitel'naja tablitsa uslovii peremirija s Finljandiei', n.d., huhtik. alku 1944, AVP RF, f. 012, op. 5, p. 67, d. 67, ll. 36–39. Saimaan kohdalla puhuttiin pohjoisrannasta, mutta muiden paikkakuntien maininnat osoittavat, että kyseessä oli lipsahdus ja tarkoitettiin järven etelärantaa.

31. Kaatoluokka 'muut' olisi tarjonnut tilaa tulkita. Sodanjälkeisiä kuvioita ajatellen hieman humoristisenaakin seikkana voidaan merkitä, että kun Moskovaan kiiri tieto eduskunnan salaisesta istunnosta, jossa IKL ja maalaisliitto olivat neuvotteluja vastaan, ulkoasiain kansankomissariaatissa laadittiin arvio näistä puolueista. IKL todettiin hitleriläiseksi agentuuriksi, joka pyrki täyden fasisistisen diktatuurin pystyttämiseen. Maalaisliiton katsottiin edustavan 'kulakiston' etuja ja olevan tätä nykyä ”maan fasisistisöimisen kannalla.” G. Shumilov, 'Spravka o lapuastsah i agrarijah', 3. 3. 1944, AVP RF, f. 012, op. 5, papka 66, d. 201, ll. 1–4.

Briteistä piittaamatta sotakorvaus pysyi 600 miljoonassa dollarissa ja puunjalostustuotteet listan kärjessä. Sen sijaan tukikohtavaatimus laventui: Suomenlinnan ja lähisaarten lisäksi Neuvostoliitto olisi saanut vuokra-alueina Kotkan Haapasaaren ja Porkkalan niemen. Nyt oli siis keksitty Porkkala. Hankoa ei tässä mainittu, mutta uusien tukikohtien rajojen määrittelyn yhteydessä viitattiin edelleen myös Hangon vuokra-alueen rajoihin. Sen sijaan Ahvenanmaan tukikohta oli pudonnut pois; saarimaakunnan osalta piti palauttaa voimaan Suomen ja Neuvostoliiton sopimus 11. 10. 1940. Rajanoikaisu – niin kuin sitä yhä kutsuttiin – eli Saimaan kanavan, Vuoksen niskan ja niiden välisen Saimaa-järven etelärannan luovutus sen sijaan pysyi mukana. Edelleen Suomi sitoutui tuhoamaan linnoituslaitteet rajalta ja meritukikohdat Suomenlahden rannikolta ja saarilta, lukuun ottamatta Neuvostoliitolle vuokrattavia alueita. Kolme konsulaattia oli yhä mukana. Brittien huomautusten pohjalta oli laadittu artiklat saksalaisen omaisuuden takavarikoinnista ja luovuttamisesta liittoutuneiden käyttöön sekä Suomen velvollisuudesta toimittaa tiedot saksalaisten raha-asioista ja noudattaa liittoutuneiden ohjeita kansainvälisissä sopimuksissaan. Lopuksi oli vielä määräys, että Suomeen tulisi Liittoutuneiden valvontakomisio.³²

Jos vertaa kahtatoista ehtoa ja niiden pohjalta kirjoitettua rauhansopimuksen luonnosta, viimeksi mainitusta havaitsee tiettyjä uutuuksia. Halu vaikuttaa Suomen sisäiseen tilanteeseen oli konkretisoitunut, kun oikeistojärjestöjen lakkauttaminen tuli esiin; vielä järeämpää vaikuttamista merkitsivät rajavarustusten purkaminen ja Porkkalan ilmaantuminen tukikohtien joukkoon. Vaikka Suomenlinna oli pääkaupungin kuppeessa ja sikäli loistava kontrollipiste, huomattavia maavoimia sinne ei mahtunut. Ahvenanmaan tukikohdan katoaminen tähäsi Ruotsin pitämiseen rauhallisena. Sivumennen voidaan panna merkille, että brittien juridissävvyiset täsmennykset toivat listalle muutaman konkreettisen artiklan, joista Neuvostoliitolle oli myöhemmin paljon käytännön hyötyä; esimerkiksi valvontakomis-

sio olisi Neuvostoliiton ehdotuksen mukaan viipynyt Suomessa niin kauan kuin sota Saksaa vastaan jatkui, mutta britit täsmensivät: lopulliseen rauhansopimukseen saakka. Merkille pantavaa on myös, että sopimus oli edelleen otsikoitu ainoastaan Suomen ja Neuvostoliiton väliseksi, vaikka brittien huomautuksia otettiin huomioon.

Lopuksi Moskovan uutterat virkamiehet laativat vielä paperin, jossa uutta sopimusluonnosta verrattiin talvisodan rauhaan, jotta voitaisiin todistaa, ettei Suomi missään kohdassa pääsisi vähemmällä kuin silloin.³³

Mikä oli esittämättä jääneiden lisäehtojen asema? Ne heijastivat sotilas-, tiedustelu- ja puoluetahojen erityishuolia, mutta ei tällaisia kirjoitettua pelkkien erityisintressien voimalla eikä ulkoasiain kansankomisariaatin virkamiesten omasta aloitteesta. Lisäehdot (8–12) oli siunattu samassa paikassa kuin julkistetutkin ehdot (1–7) eli korkeimmassa johdossa. Se oletus täytyy hylätä, että lisäehdot olisivat valmisteluprosessissa sivuun joutunutta ainesta, sillä yllä mainitut vertailut ja luonnokset on kirjoitettu Moskovan kierroksen *jälkeen*. On siis pääteltävä, että Stalin teetti lisäehdot, mutta jätti ne tässä vaiheessa reserviin. Kaukana ei ole ajatus, että jos neuvottelut olisivat johtaneet seuraavaan vaiheeseen ja rauhaa ryhdytty solmimaan, olisi tullut yllätyksiä vastaan. Paasikivi olisi joutunut pohtimaan teesiään, jonka mukaan otollisin rauhan hetki oli keväällä.

Antautuminen ja länsi

Neuvostoarmeijan suurhyökkäys alkoi rajulla voimalla 10. kesäkuuta 1944 ja saavutti jo kymmenessä päivässä Viipurin. Suomen hallituksen tiedusteltua rauhanehtoja Kollontai ojensi Tukholmassa 23. kesäkuuta Kremlin tyrmistyttävän vastauksen: tarvittiin presidentin ja ulkoministerin allekirjoittama selitys, ”että Suomi on valmis antautumaan ja pyytämään rauhaa.”³⁴ Sanamuodossa oli hämmäntävä sekaannus, kun kyse sentään oli kansakunnan kohtalosta: Moskovasta lähteneessä Molotovin ohjesähkeessä ei puhuttu presidentistä, vaan pääministerin (*premier*) tai ulkoministerin selityksestä.³⁵

Antautumisvaatimuksen merkityksestä on keskusteltu siitä pitäen.

Tulkintaan on nyt tarjota lisäainesta. Taustalla Moskovassa näyttäisi olleen 1) suhde länsiliittoutuneisiin ja 2) Helsingin poliittisen tilanteen arviointi.

Suhteessa länteen näyttäisi kaksikin seikka vaikuttaneen. Ensinnäkin se, että länsivallat viljelivät antautumisen käsitettä lauevammin kuin Moskovassa oli tapana ja puhuivat antautumisesta silloinkin, kun kyse oli selvästi rauhanehdoista. Ongelmasa oli kielellistä taustaa, sillä 'surrender' sisältää 'periksi antamisen, luopumisen' aspektin eikä ole yhtä ehdoton kuin 'kapitulaatio', jossa on pää pölkylä. Moskovassa ryhdyttiin pohtimaan tämän sanankäytön tarjoamia mahdollisuuksia.³⁶ Yksi askel otettiin, kun Yhdysvaltain aloitteesta laadittuun ns. satelliiteille osoitettuun vetoomukseen saatiin Moskovan ehdotuksesta kohteeksi myös Suomi, "joka osallistuu sotaan saksalaisten puolella ja on hitleriläisen Saksan satelliitti", kuten Molotov kuvaili.³⁷

Semanttinen seikka oli toissijainen, mutta sen jälkiä voi havaita Kremlin tahallisen sumeassa antautumisvaatimuksessa. Jos länsi olisi keksinyt tiukata, miksi mentiin Teheranin yli, Moskova olisi voinut väittää puhuneensa antautumisesta samassa mielessä kuin länsi omissa papereissaan.

Toinen länsivaltoihin liittynyt seikka oli painavampi. Yhdysvallat oli siihen saakka pysytellyt sivussa liittoutuneiden ratkaisuihin suhteessa Suomeen, jonka kanssa se ei ollut sodassa. Nyt amerikkalaiset aktivoituivat, ja Moskovaan palannut suurlähettiläs Averell Harriman tiedusteli varauksellisesti Vyshinskiltä 7. kesäkuuta 1944 "odotamattomasti" uutisia Suomesta.³⁸ Ellei Vyshinski heti tiennyt sävähtää, amerikkalaisen utelu säikäytti taannehtivasti, kun suurhyökkäys Kannaksella alkoi.

Moskovassa oli sävähdetty muutenkin, sillä tiedusteluteitse oli saatu muistio, jossa Washingtonin ulkopoliittisten virastojen aivoriihi hahmotteli Suomen-politiikkaa.³⁹ Vaikka Yhdysvallat ei virallisesti lainkaan kommentoinut Neuvostoliiton ehtoja, 'Inter-Divisional Committee on Finland' pohti maaliskuun Moskovan-neuvotteluista lähti-

en Suomen ratkaisuja; sen nimekkäin jäsen oli Charles E. Bohlen. Komitean muistio hyväksyttiin ulkoministeri Cordell Hullin johtamassa napamiesten ryhmässä (Committee on Post-War Programs).⁴⁰

'Treatment of Finland' -muistiossa ei luettu sotaan joutumista Suomen omaksi syyksi. Se oli kuitenkin joutunut häviäjien puolelle, ja edessä olisi siirtymäkausi, jonka aikana Neuvostoliiton sotilaalliset ja poliittiset intressit olisivat vallitsevia. Suomen

32. 'Sravnitel'naja tablitsa mirnyh uslovii s Finljandiei', n.d., huhtik. 1944, sama mappi, s. 40–43.

33. 'Sravnitel'naja tablitsa mirnyh uslovii s Finljandiei', sama mappi, s. 44–48.

34. Polvinen (1995) 396.

35. Molotovin sähke no. 7556 Tukholmaan, 23. 6. 1944, Tukholman kesäkuun sähköyhteenvedot, AVP RF, f. 012, op. 5, p. 67, d. 67, l. 14–15. Sama teksti: Kollontain lausuma Bohemanille 23. 6. 1944, AVP RF, f. 06, op. 6, p. 52, d. 710. l. 10. Ei ole tiedossa, mikä tai kuka muutti tekstin ja välttikö Moskova tarkoituksella mainitsemasta presidenttiä.

36. Esim. Kerrin kirjeessä Vyshinskille 20. 4. 1944 puhuttiin 'antautumisasiakirjasta', vaikka selvästi tarkoitettiin ehdollista rauhaa. AVP RF, f. 0135, op. 28, papka 155, d. 3, ll. 1–2. Seikka herätti Vyshinskin huomion, hän alleviivasi kohdan ja varusti sen kysymysmerkillä. Vielä kesäkuussa Kerr toivoi, että "antautumisen ehdot Suomelle" muotoitaisiin yhteisessä komissiossa. Tällöinkin oli kyse ehdollisesta rauhasta tai väli- rauhasta. Kerr Vyshinskille 18. 6. 1944, sama mappi, ll. 15–17.

37. Molotov Yhdysvaltain asiantuntijajoukkoille 10. 4. 1944, AVP RF, f. 0135, op. 28, papka 155, d. 2, l. 1.

38. Muistio Vyshinskin keskustelusta Harrimanin kanssa 7. 6. 1944, AVP RF, f. 0135, op. 28, p. 155, d. 5, l. 4.

39. 'Obrashtshenie s Finljandiei', käänös englannista, NKID:n saapumisen:o 108, 12. 6. 1944 (jakelu: Molotov, Vyshinski, Dekanozov), AVP RF, f. 012, op. 5, papka 67, d. 67, ll. 52–69. Muistion amerikkalaiseksi numeroksi tässä ilmoitetaan No. CAC 141-B ja päiväkseksi 8. 5. 1944 (yhteenveto 9. 5). Ilmeisesti neuvostotiedustelu sai paperit heti komitean kokousten jälkeen, sillä puhtaaksikirjoitettu amerikkalainen versio, 'Treatment of Finland', no. CAC-141b ja PWC-161, on päivätty vasta 10. 5. 1944. Post World War II Foreign Policy Planning: State Department Records of Harry A. Notter, 1939–1945 (jäljempänä Notter File), no. 1090-CAC-141 ja toinen kappale no:issa 1411-PWC-160 ja –161. Mikrofilmikoelema 182, Eduskunnan kirjasto. Originaalit Yhdysvaltain kansallisarkistossa, RG 59 (State Department). – Kiitän John Earl Haynesia, jonka Notter-vihje johti oikean paperin jäljille.

40. Inter-Divisional Committee on Finland, pöytäkirjat 28. ja 30. 3. sekä 6. ja 8. 5. 1944, Notter File no. 1173–8. Komitean puheenjohtajana toimi Harry N. Howard ja sihteerinä Andreas G. Ronhovde, jotka edustivat ulkoministeriön aluetutkimusten (TS) osastoa. Jäsenenä oli mm. Helsingissä ja Tukholmassa vaikuttanut L. Randolph Higgs.

kansalla täytyisi silti säilyä mahdollisuus itsenäisyyteen, omaan hallitusmuotoonsa ja kulttuuriinsa. Yhdysvaltain perustavoite oli itsenäinen Suomi, jolla olisi hyvät suhteet Neuvostoliittoon.

Amerikkalaiset suostuivat talvisodan rajaan, vaikka se silpoi eheän etnisen Suomen.⁴¹ Vielä Petsamo menisi, mutta muut lisämuutokset torjuttiin, varjellen alueen tasapainoa esim. Ahvenanmaan kohdalla. Sekä suomalaisten että maailman etujen kannalta itsenäinen Suomi oli silvottunakin mieluisampi kuin maan liittäminen Neuvostoliittoon. Vaikka Neuvostoliitto pystyi sotilasvoimalla ajamaan läpi haluamansa rajat ja vaikka Yhdysvalloilla ei ollut alueella suoria intressejä, voimakas intressi Euroopan rauhaan ja vakauteen edellytti sitä, että uusi raja turvaisi kummankin naapurin perusedut.

Tärkeämpää kuin rajojen täsmällinen kulku oli amerikkalaisten mielestä Suomen yhteiskuntajärjestyksen säilyminen. Toisin kuin Saksan ja satelliittien kohdalla, Yhdysvaltain etu ei vaatinut Suomen hallitusmuodon muuttamista. Demokraattinen prosessi jatkuisi ja vahvistuisi, elleivät taloudelliset ja sotilaalliset rauhanehdot estäisi sitä. Vaikka neuvostohallitukseen ei ehdoissaan puuttunut Suomen sisäiseen järjestykseen, vapputervehdyksessään Stalin oli kehottanut Suomen kansaa ottamaan asiansa omiin käsiinsä. Merkkejä Kuusisen 'hallituksen' kaltaisesta ilmiöstä ei kuitenkaan havaittu.⁴² Suomen kansan enemmistö piti kiinni demokraattisesta itsehallinnostaan, mutta taantumukselliset ja aggressiiviset voimat voisivat hyödyntää venäjänpelkoa. Tässä Yhdysvallat voisi helpottaa Suomen pysymistä demokraattisten voimien kontrollissa. Koska Viipurin menetys ja siirtoväen asuttaminen joka tapauksessa tiesi Suomen taloudelle raskasta taakkaa, taloutta ei saanut liikkaa rangaista.

Suomen lähisuhdetta Skandinaviaan tuettiin, kunhan se ei kävisi Yhdysvaltain yleistä kansainvälistä talouspolitiikkaa vastaan. Mutta muistiossa myönnettiin Neuvostoliiton kanta tässä ratkaisevaksi. Välttääkseen liittämisen Neuvostoliittoon Suomen olisi pakko olla läheisessä yhteistyössä ja

koordinoida ulkopoliittikkansa Moskovan kanssa. Se ei ollut Yhdysvaltain edun vastaista, jos Suomella säilyisi läheinen suhde myös muihin rauhaarakastaviin kansoihin ja mahdollisuus itsenäiseen ulkomaankauppaan, siis metsäteollisuutensa vientiin ja talouden ulkomaiseen luototukseen. Yhdysvaltain etu edellytti valtaviin sotakorvausten rajoittamista.

Mitä välittömään tilanteeseen tuli, Washingtonin aivorihi katsoi, että USA:n takuu rauhanehdoille voisi lievittää suomalaisten venäjänpelkoa ja auttaa irtautumaan sodasta, mutta takuu olisi Yhdysvaltain yleisten periaatteiden vastaista ja herättäisi tyytymättömyyttä Moskovassa. Siksi katsottiin parhaaksi auttaa Suomea rauhanteon jälkeen ruoka- ja muulla avulla ja vakuuttamalla, "että Suomen tuleva turvallisuus varmistuisi parhaiten kansainvälisen turvallisuusjärjestön puitteissa." Näin jo väläyteltiin vasta suunnitteilla olleen YK:n jäsenyyttä.

Neuvostoliiton ehdoissa ei mainittu miehitystä, mutta sotatoimet saattaisivat johtaa siihen. Vaikka Yhdysvalloilla ei ollut perusteita pyrkiä osallistumaan siihen, liittoutuneiden yhteisten etujen ja Euroopan vakauden valossa Suomen miehitys nähtiin silti liittoutuneiden keskinäisenä eikä erillisenä kysymyksenä. Miehitykseen päästäisiin mukaan julistamalla Suomelle sota, mutta sitä ei pidetty viisaana, sillä Neuvostoliiton sotilaalliset ja poliittiset intressit piti tällä alueella joka tapauksessa tunnustaa hallitseviksi.⁴³

Näin siis Washington. Kremlin kannalta muistio oli hälyttävää luettavaa: suuri läntinen liittolainen oli tosissaan tuppautumas- sa mukaan Suomen asiaan.

Neuvostoarmeijan jyrätessä Kannaksella eteenpäin Harriman kertoi Vyshinskille, että presidentti Roosevelt oli päättänyt luopua 'ehdottoman antautumisen' käsitteen käytöstä satelliiteille suunnatussa propagandassa.⁴⁴ Tyhmempikin olisi tajunnut, että vaatimuksesta oltiin luopumassa myös reaalisesti, ja tämä kuulija oli varsin viekas toveri. Nythän asenteenne on sama kuin briteillä, Vyshinski kommentoi.⁴⁵ Siitä suusta se ei ollut kiitos.

Moskovassa oivallettiin, että jos Suomal-

ta haluttiin antautuminen, käsillä olivat viimeiset hetket.

Ja juuri antautuminen oli Moskovassa jälleen noussut esiin, siltäkin varalta, että suurhyökkäys voisi joka tapauksessa viedä siihen. Säilyttääkseen vapaat kädet Neuvostoliitto jätti johdonmukaisesti vastaamatta brittien lukuisiin tiedusteluihin Suomen ehtojen valmistelusta. Määrätessään virkamiehensä olemaan vastaamatta Vyshinski katsoi, että ”me emme ole tilivelvollisia englantilaisten edessä tästä kysymyksestä.”⁴⁶ Myös Tannerin uusi tunnusteluyritys Richard Lindströmin kautta torjuttiin. Sekään tie ei enää ollut auki.⁴⁷

Tähän vaiheeseen liittyy Tatjana Androsovan löytämä, 4. 6. 1944 päivätty ulkomaankauppaministeriön muistio, jossa suunniteltiin seikkaperäisesti Suomen talouselämän ja ulkomaankaupan kytkemistä Neuvostoliiton yhteyteen. Suunnitelman mukaan Neuvostoliitto olisi saanut Suomen taloudessa täysin hallitsevan aseman sekä Suomelle elintärkeiden tuotteiden (öljytuotteet, tekstiilien raaka-aineet, lannoitteet) tuonnissa että Suomen päävientialoilla (selluloosa, paperi, vaneri). Suomen tuonnin ja viennin keskeisillä aloilla Neuvostoliiton osuudeksi suunniteltiin 80–100 prosenttia. Muistion lähtökohtiin kuului myös 600 miljoonan dollarin sotakorvaus.⁴⁸

Antautuminen ja Helsinki

Antautumisvaatimuksen esittämisen edellytyksenä oli tietysti myös se, että sellaisen voitiin arvioida menevän Suomessa läpi. Tässä suhteessa näyttää siltä, että Tukholmasta saadut sähköet loivat Moskovassa liioitellun käsityksen siitä horjunnasta ja sekasorrosta, minkä suurhyökkäys oli Helsingissä aiheuttanut.

UD:n kabinettsihtööri Boheman antoi 19. kesäkuuta 1944 Kollontaille Suomen lähettilään Gripenbergin ilmoituksen, jonka mukaan Suomessa oli käynnissä hallituksen vaihdos. Uusi hallitus pyytäisi heti rauhaa Moskovasta. Bohemanin mukaan Mannerheim ei tulisi hallitukseen, mutta hän tuki välittömiä neuvotteluja Moskovian kanssa.⁴⁹ Viipurin kukistuttua Kollontai ilmoitti Moskovaan, että uudesta hallituksesta käytiin

Suomessa kireää taistelua: ”Tannerin klikki ei halua lähteä vapaaehtoisesti ja pyrkii su-pistamaan asian yhden tai toisen hallituk-

41. Myös vuoden 1920 Tarton rauhan rajoja pidettiin mahdollisena, kun Neuvostoliiton ei enää tarvitsisi pelätä Saksaa. Amerikkalaismuistion 1. versiossa Tarton rajoja kannatettiin astetta selkeämmin, jopa niin, että Yhdysvallat tekisi tilaisuuden tullen asiasta ehdotuksen Neuvostoliitolle. ”Treatment of Finland”, 31. 3. 1944, no. CAC-141, Notter File, no. 1090-CAC-141.
42. Amerikkalaisten huomaamatta Kuusis-ilmio oli ollut vireillä 1943, jolloin Kuusinen ilmaantui Karjalasta Moskovaan *Voima i rabotsi klass* -lehden toimittajaksi ja Suomen-konsultantiksi rauhansopimuksia valmisteleeseen Litvinovin komissioon. Litvinov Molotoville 3. 8. 1943, *SSSR i germanski vopros 1941–1949: Dokumenty iz Arhiva vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii*, I (1996) Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniija, 234. Dimitrovin pvk. 30. 8. 1943, Georgi Dimitrov (1997) *Dnevnik*, Sofia: Sv. Kliment Ohridski. Silloisissa Suomen-kaavailuissa tuli rajojen ja Ahvenanmaan kysymyksen jälkeen kolmantena kohtana ”uuden valtan pystyttäminen” (*sozdanie novoi vlasti*) Suomeen. Liite Litvinovin kirjessä Stalinille ja Molotoville 9. 9. 1943, *SSSR i germanski vopros*, 244. Esitelmässään talvisodan vuosipäivänä Kuusinen arveli, että mainioita venäläisiä tykkeitä tarvittaisiin tälläkin kertaa tulkeiksi, ennen kuin Helsingin herrat (’plutokraatit’) ymmärtäisivät puhetta. Näkymät olivat hyvät, sillä ”mannerheimiläinen armeija” oli menettänyt ellei koko taistelukykyään niin ainakin kykynsä hyökätä. Kun muuan kuulija kysyi marsalkan asenteesta, Kuusinen piti tunnettuna, ”että hän on suurimpia iljetyksiä [merzavtsev], joita siellä on. Sitä hän on ollut ja on elämänsä loppuun saakka.” Stenogramma O.V. Kuusisen luennosta ’Finlandija kak vassal gitlerovskoi Germanii’, 30.11.1943, Bulgarian keskusvaltionarkisto (TsDA), fond 146-B (Georgi Dimitrovin paperit), opis 5, a.e. 1930, ll. 1–23, lainaus lopusta. – Kun Stalin teki rauhan nimenomaan Mannerheimin kanssa, Kuusisen pettymys oli varmasti katkera.
43. ”Treatment of Finland”, em. muistio 10. 5. 1944. Tekstiä on verrattu venäläiseen käännökseen, joka vaikuttaa identtiseltä.
44. Muistio Vyshinskin keskustelusta Harrimanin kanssa 19. 6. 1944, no. 509–V, 20. 6. 1944, AVP RF, f. 0135, op. 28, p. 155, d. 5, l. 5–6.
45. Harriman Stalle 20. 6. 1944, no. 2197, *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1944: I (1966) Washington: GPO, 609–10.
46. Merkintä Britannian suurlähetystön 7. 3. 1944 jätetyn muistion käännöksessä, kesäkuun alusta, sillä käännöksen diaarinumero on No. 1040/2eo, 2. 6. 1944, AVP RF, f. 0135, op. 28, papka 155, d. 3, ll. 12–14.
47. Soikkanen (1978) 194.
48. ”Neuvostoliittolais-suomalainen kauppa ensimmäisenä sodanjälkeisenä vuotena”, 4. 6. 1944. Tatjana Androsova selosti muistiota esitelmässään yhteiskuntahistorian laitoksella 4. 10. 2000. Asiakirja on peräisin RGAE:sta.
49. Kollontain sähkö no. 1984, 20. 6. 1944, Tukholmman kesäkuun sähköyhteenvodot, AVP RF, f. 012, op. 5, p. 67, d. 67, l. 14–15.

sen jäsenen koristeelliseen (*dekorativnoi*) vaihdokseen.”⁵⁰

Boheman ilmoitti 22. kesäkuuta Kollontaille Gripenbergin ilmoittaneen, että Helsingissä oli muodostettu uusi hallitus ulkoministeri Henrik Ramsayn johdolla ja sen tehtävänä oli pyytää rauhaa ”millä hyvänsä ehdoilla” (*na ljubyh uslovijah*).⁵¹ Boheman tuli pian uudestaan tuomaan Kollontaille Gripenbergiltä saamansa ilmoituksen, jossa Suomi ilmoitti valmiutensa irtautua sodasta Saksan rinnalla ja tehdä rauha Venäjän kanssa. Sitä varten oltiin valmiit lähettämään valtuuskunta Moskovaan täysin valtuuksin. Boheman ilmoitti suullisesti vielä, ettei uutta hallitusta ollutkaan vielä muodostettu Helsingissä, vaan suomalaiset olivat jättäneet kokoonpanon auki siksi kunnes Moskovasta saataisiin vastaus ja toivomukset voitaisiin ottaa huomioon.⁵² Erikseen Kollontai ilmoitti vielä Bohemanin omasta mielipiteestä, jonka mukaan Suomen kriisin sitkeys ei suinkaan johtunut saksalaisten vaikutuksesta, vaan sisäpoliittisista tekijöistä. Kukaan ei pyrkinyt raskaan rauhan allekirjoittajaksi, minkä lisäksi toivottiin rintamatilanteen vakiintumista.⁵³

Vastauksena näihin sähköisiin ja erityisesti Suomen tiedusteluun valtuuskunnan lähettämistä Molotov sähköitti antautumisvaatimuksen.⁵⁴ Helsingissä näytti vallitsevan sellainen kaaos, että suomalaiset voitaisiin säikäyttää antautumaan.

Mielialat Helsingissä olivat kiistatta synkät ja neuvottomat, mutta eivät sentään sellaiset kuin Moskovon saamista sähköistä saattoi luulla. Tällä tietoa täytyy jättää auki, mikä välikäsi eniten väritti asiaa; ehkä jokainen kantoi oman kortensa kekoon. Eriyisen epäonnistunut muotoilu oli ’millä tahansa ehdoilla’, mitä väitettiin Gripenbergin sanoiksi. Tietojen sävyttämisen motiivina oli tietenkin halu vakuuttaa Moskova siitä, että nyt suomalaiset hyväksyisivät aikaisemmin esillä olleet ehdot. Ei ainakaan Boheman eikä ehkä Kollontaikaan voinut kuvitella, että vastauksena olisi vaatimus antautua.

Siltä varalta, että Suomi suostuisi antautumaan tai sen vastarinta murtuisi, marsalkka Kliment Voroshilovin johtamasta Saksan

ja sen liittolaisten välirauhanehtoja pohtineesta komissiosta toimitettiin 26. kesäkuuta 1944 ulkoministeriön johdon käyttöön 56-kohtainen asiakirja Suomen ehdottomasta antautumisesta. Se oli peräisin lokakuulta 1943, jolloin Suomen antautuminen oli edellisen kerran esillä. Siinä kysymys oli miehitysvallasta.⁵⁵

Karulle asiakirjalle ei kuitenkaan tullut käyttöä, sillä samana päivänä Suomen presidentti Risto Ryti lähetti sitoutumiskirjeen Hitlerille. Suomi ei antautunut, vaan jatkoi taistelua epätoivon vimmallalla.

Moskova päätti saman tien jättää antautumisen sikseen. Suurlähettiläs Kerrin jälleen tiedusteltua Suomen ehtoja varaministeri Dekanozov antoi tällä kertaa virkamiehilleen ohjeen laatia vastausluonnos.⁵⁶ Toimeksianto täytyy tulkita niin, ettei Neuvostoliitto pitänyt kiinni ehdottomasta antautumisesta (paitsi Suomen vastarinnan romahtaessa), vaan palasi jälleen ehdollisen sopimuksen kannalle. Oli tehty munaus: Suomi säikähti kyllä, mutta ei antautumaan, vaan Hitlerin syliin. Paasikiven ja Molotovin neuvottelujen aikana, jolloin Unkarin tunnustelut olivat juuri tyrehtyneet Saksan tukeman nuoliristihallituksen valtaannousuun Budapestissa, neuvostohallitus oli muistiossaan briteille osannut varsin täsmällisesti ennustaa, miten voisi käydä, jos satelliiteille ei muuta tarjottaisi kuin ehdotonta antautumista. Se saattaisi tuottaa ei positiiivista vaan negatiivisen tuloksen, ei katkaista vaan vahvistaa suhteita Saksaan ja siten viivyttää rauhaa.⁵⁷ Mutta oma viisaus unohtui, kun houkutus kasvoi liian suureksi.

Kun Stalin tajusi toimineensa harhaisen tiedon varassa, epäilykset kohdistuivat Helsinkiin. Hän valitti Harrimanille, että ”suomalaiset ovat pettäneet ruotsalaisia, jotka ovat kyllä itse rehellisiä, mutta ovat johtaneet muita harhaan.”⁵⁸ Tekijämies (nimimerkillä ’muut’) tunnusti joutuneensa petetyksi; tosin Helsingissä ei yritetty pettää niinkään häntä kuin ehkä vähän Hitleriä. Julkiseksi Moskovon paluu ehdollisen rauhan kannalle tuli, kun *Pravda* 3. heinäkuuta leimasi huhut ehdottomasta antautumisesta perättömäksi puheeksi, jota saksalaiset levittivät pakottaakseen Suomen jatkamaan sotaa.

Pikku vihan raja

Suurhyökkäys pysäytettiin Taliin ja Ihantalaan. Kun Normandian maihinnousu osoitautui menestykseksi, Stalinille tuli kiire Berliiniin eikä lisävoimia Suomen suunnalle voitu antaa. Heinäkuun puoliväliin mennessä neuvostoarmeija ryhmittyi Kannaksella puolustukseen.⁵⁰

Neuvostoliitto torjui Suomen oppositiopiirien kaavailut eräänlaisesta pakolaishallituksesta Tukholmaan ja viestitti halunsa neuvotella rauhasta vakaan ja luotettavan, marsalkka Mannerheimin tukeman hallituksen kanssa. Rytin ja Tannerin piti kuitenkin väistyä. Ehdoista Kollontai ei osannut kuin sanoa, etteivät ne voineet olla paremmat kuin keväällä. Toisin kuin 1940, Suomen sisäisiin asioihin ei kuitenkaan sekaannuttaisi.

Näiden viestien pohjalta ryhdyttiin Suomessa toimimaan, ja Mannerheim saatiin lopulta suostumaan presidentiksi ja rauhan tekijäksi. Neuvostoliitolle marsalkka merkitsi tiettyä takuuta: armeija tottelisi, oikeistokaappauksen uhka häipuisi, saksalaismielinen leiri jäisi kapeaksi ja eristyksiin. Sellainen olisi kelvannut Unkarissakin. ”Me olisimme hyväksyneet Horthyn mutta saksalaiset veivät hänet”, Stalin sanoi, korostaen kenraalien sitomista rauhan ehtoihin. Heille piti sanella tynkärajat ja sotakorvaus; elleivät he hyväksyisi, valtaan vaihdettaisiin suostuvaiset.⁶⁰

Moskovassa valmistauduttiin sanomaan suoraan Suomelle ja paneuduttiin jälleen rauhan ehtoihin. Ulkoministeriön virkamiehen 10. heinäkuuta valmistuneessa vastausluonnoksessa briteille kysymys oli jälleen välirauhansopimuksesta. Sotakorvausten summasta (600 milj. dollaria) pidettiin kiinni, koska asiantuntijat olivat laskeneet maaliskuuhun 1944 mennessä aiheutetut vahingot niin suuriksi. Mutta korvausten koostumuksesta oltiin nyt valmiit lupaamaan, että esittäessään tilauksiaan suomalaisille neuvostohallitus ottaisi ”epäilemättä” (*nesommenju*) huomioon brittien intressin saada metsäntuotteita. Tässä luotiin Suomen sodanjälkeisen metalliteollisuuden perustaa. Sen sijaan Petsamon nikkelin kompensoimisesta kehoitettiin brittejä kääntymään Suo-

men hallituksen puoleen, sillä se oli nikkelisopimusten kumppani. Brittien toivomukseen päästä muokkaamaan ehtoja luovattiin ottaa yhteyttä, kunhan luonnos saataisiin valmiiksi.⁶¹

Sopimusluonnos valmistui 21. heinäkuuta 1944, jolloin Voroshilovin komissio lähetti sen Molotoville. Briteille sitä ei toimitettu. Otsikkona oli ’Suomen antautumisehdot’,

50. Kollontain sähkö no. 2004, 21. 6. 1944. Kollontai tiesi kertoa tilanteen hermostuttavan ruotsalaisia; entinen Moskovan-lähettiläs Assarsson oli ilmaissut Etelä-Afrikan lähettiläälle levottomuutensa suomalaisten verkkaisuudesta. Lähettiläs Egeland kommentoi, että liittoutuneet katsoivat Mannerheimin johtavaksi auktoriteetiksi koko maassa ja armeijan piirissä, kun taas pääministeriksi toivottiin Paasikiveä

51. Kollontain sähkö no. 2010, 22. 6. 1944.

52. Kollontain sähkö no. 2011, 22. 6. 1944.

53. Kollontain sähkö no. 2018, 22. 6. 1944.

54. Molotovin sähkö no. 7556, 23. 6. 1944, em. kesäkuun sähköyhteenvedot.

55. Voroshilovin komission sihteeri S. T. Bazarov Vyshinskin sihteeristöön M. G. Gribanoville, no. KV-264s, 26. 6. 1944, AVP RF, f. 0135, op. 28, papka 155, d. 8, l. 8 (saatekirje) ja 9–20 (’Dokument o bezogorotshnoi kapitulatsii Finljandii’). Ks. Turtola (1994) 294–298. Jäljempänä mainitun 21. 7. valmistuneen sopimusluonnoksen saatekirjeessä antautumisasiakirjan alkuperäiseksi päiväykseksi kerrotaan 13. 10. 1943. Sen sisältöä hahmotellaan Voroshilovin kirjeessä Molotoville 6. 10. 1943, *SSSR i germanski vopros*, 273.

56. Kerr Vyshinskille 28. 6. 1944 ja Dekanozovin määräys siinä, AVP RF, f. 0135, op. 28, papka 155, d. 3, l. 17. Virkamiehet olivat laatineet jo Kerrin edelliseen, 18. 6. lähetettyyn tiedusteluun vastausluonnoksen, jossa briteille oli tarkoitus valaista heidän ehdotustensa ottamista huomioon ja luvata sopimusluonnos ja mahdollisuus osallistua jopa itse rauhanneuvotteluihin. Tämä 22. 6. tehty luonnos ei kuitenkaan silloin kelvannut Molotoville. Kerr Vyshinskille 18. 6. 1944, AVP RF, f. 0135, op. 28, papka 155, d. 3, ll. 15–17. Ilmeisesti K. V. Novikovin ja P. D. Orlovin laatima vastausluonnos, Molotoville 22. 6. 1944, AVP RF, f. 012, op. 5, papka 67, d. 67, ll. 70–77.

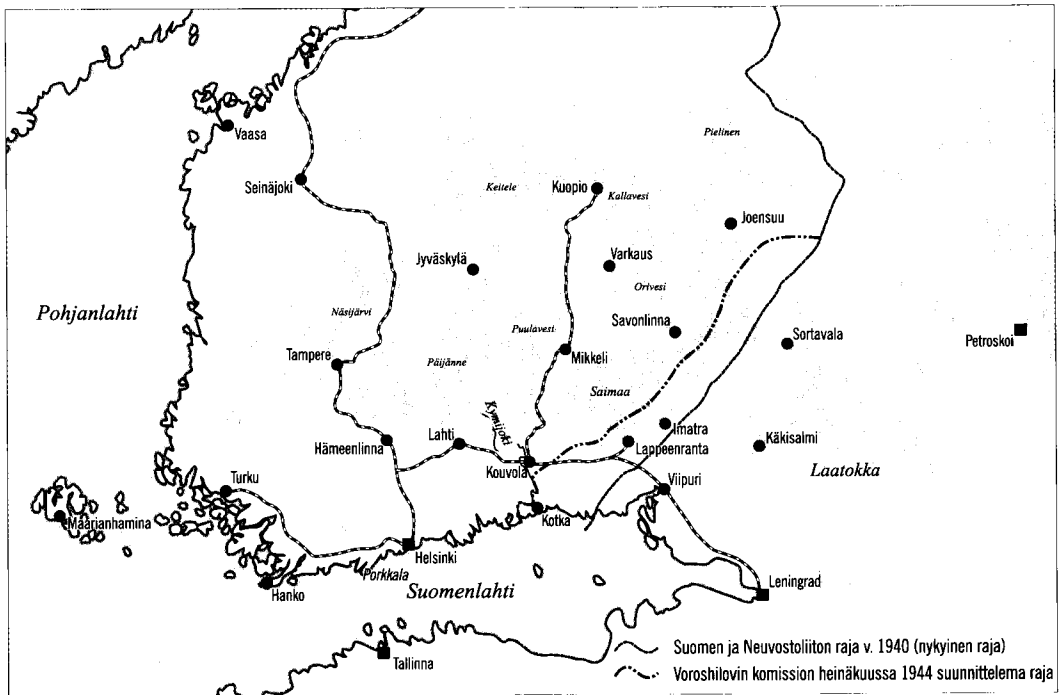
57. Neuvostohallituksen muistio Kerrille 29. 3. 1944, lainattu Yhdysvaltain Moskovan-lähetystön sähkössä Statelle 31. 3. 1944, *FRUS* 1944: I, s. 588.

58. Harriman ulkoministerille 27. 6. 1944, no. 2296, *FRUS* 1944: III.

59. Ohto Manninen (1994) ’Suurhyökkäys ja sen päämäärät’, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 13, Helsinki: Suomen sotahistoriallinen seura.

60. Eric Roman (1996) *Hungary and the Victor Powers, 1945–1950*, London: Macmillan, 21. Lähteenä ovat Ernö Gerön muistiinpanot keskusteluista Moskovassa joulukuun alussa 1944.

61. K. Novikov ja P. Orlov Vyshinskille ja Dekanozoville 10. 7. 1944, liitteenä selvitys brittien toivomuksista Molotovia varten, AVP RF, f. 012, op. 5, papka 67, d. 67, ll. 78–84

Marsalkka Voroshilovin johtaman komission heinäkuussa 1944 tekemä ehdotus Suomen uudeksi itärajaksi. Raja olisi tullut Kymijoenle ja Saimaalle. Kotka ja Hamina ympäristöineen, Lappeenrannan ja Imatran seutu samoin kuin Pohjois-Karjalan eteläosa Kiteetä myöten olisi siirtynyt Neuvostoliitolle. Kartta: Arttu Paarlahti.

mutta kyseessä oli taas ehdollinen rauhanteke, tosin erittäin ankarin ehdoin.

Saksalaisten aseistariisumista varten Suomelle luvattiin jättää "asianmukainen määrä" joukkoja; muut piti kotiuttaa ja aseet luovuttaa Neuvostoliitolle. Suojeluskunnat ja vastaavat järjestöt piti riisua aseista ja lakkauttaa ja uusien muodostaminen samoin kuin suomalaisten palvelu vieraissa armeijoissa kieltää. Tukikohtina olivat tällä kertaa Kotkan linnoitusalue ja Haapa-saari, Porkkalan niemimaa ja Mäkiluoto sekä Hango ja Hankoniemen linnoitusalue; lisäksi neuvostojoukot saivat "tarpeen mukaan, kunnes sota Saksaa vastaan on päätynyt" oikeuden miehittää Helsingin ja Helsingin linnoitusalueen, Ahvenanmaan, Turun, Vaasan, Oulun ja Tornion. Konsulaatteja ei näin ollen enää tarvittu eikä mainittu. Muilta osin Suomen piti tuhota linnoituksensa. Suomen sotateollisuuden

toiminta piti heti keskeyttää. Sotasylliset ja -rikolliset, "joiden nimet ovat SNTL:n hallituksen esittämässä luetteloissa", piti pidättää ja luovuttaa Neuvostoliittoon. Sen sijaan Yhdistyneiden Kansakuntien hyväksi toimineet piti heti vapauttaa. Sotakorvauksen määrä oli korotettu peräti 800 miljoonaan dollariin, maksuaikaa viisi vuotta ja puunjalostus yhä listan kärjessä. Kun korvauksen perusteeksi väitettiin tehtyjä tuhoja, oli loogista vaatia lisää, kun oli so-dittu lisää. Lisäksi 30-kohtainen sopimusluonnos sisälsi joukon logistisia määräyksiä, joiden tarkoitus oli helpottaa Suomen valvontaa ja neuvostoarmeijan ja -laivas-ton sodankäyntiä Saksaa vastaan. Kaikkea tätä valvomaan neuvostohallitus perustaisi valvontakomission.

Luonnoksen suurin uutuus oli uusi raja, joka piti aluksi toteuttaa demarkaatiolinjana, niin että suomalaiset vetäytyisivät 15

kilometriä sen taakse. Aluevaatimus oli huomattavasti kasvanut kevästä, jolloin haviteltiin vain Lappeenrannan ja Imatran seutuja. Nyt raja oli tarkoitus siirtää Kymijoelle. Noustuaan Suomenlahdelta joen läntistä suuhaaraa ja sitten pääuomaa myöten raja olisi kuitenkin kääntynyt Myllykosken asemalta koilliseen, kohti Kaitjärven asemaa, minkä jälkeen sen oli tarkoitus jatkaa pääasiassa Kivijärveä ja Saimaata myöten Punkasalmen asemalle, edelleen Puruveden poikki ja kohti Tikkanan asemaa. Siitä oli tarkoitus kääntyä itään vuoden 1940 rajalle Savinala-nimisen paikan kohdalle Ilomantsin eteläosaan. Siinä oli pieni mutka vuoden 1940 rajalinjassa, joka halkaisi Viiksin selkä-nimisen pikkujärven. Siitä uusi raja olisi juossut pohjoiseen talvisodan jälkeistä linjaa 'Korvatundran' taakse. Pohjoisessa Petsamo olisi tietysti siirtynyt Neuvostoliitolle.⁶²

Jos siis talvisodassa oli päästy Pietari Suuren vuoden 1721 rajalle, nyt tavoitteena oli suunnilleen vuoden 1743 pikkuvihan raja, sillä erotuksella, että Kouvolan seutu olisi jäänyt Suomelle. Jos rautateiden aikakaudella olisi otettu Kouvola, olisi pitänyt vaatia myös pitkälti Savon radan vartta. Asemakauppala oli kuin Verona, jonka mukana putosivat kokonaiset maakunnat. Mutta venäläiset eivät nyt halunneet Savoaa.

Eteläinen ja itäinen Kymenlaakso jokea myöten, Etelä-Saimaa ja Pohjois-Karjalan eteläosa olisivat siis siirtyneet Neuvostoliitolle. Jos sivuutetaan sotilaalliset ja strategiset seikat, silmiin pistää se järeä vaikutus, joka uudella alueluovutuksella olisi ollut Suomen talouselämään. Siinä olisi mennyt huomattava osa puunjalostuksen kapasiteettia ja tärkeitä satamia ja muita liikenneväyliä. Mutta vielä vahvemmin olisi tuntunut siirtoväen määrän kasvu noin 60 prosentilla (suuruusluokka 250 000 henkeä⁶³), sikäli kun väestönsiirto olisi supistuneelle alueelle enää kyetty kunnialla hoitamaan. Kaavaillun alueluovutuksen muita vaikutuksia pohtiessa voi lähteä siitä, että kysymys oli tänäkin päivänä voimassa olevan rajalinjan kulusta.

Mitä tämä oli? Mikä oli Voroshilovin komission uuden luonnoksen asema?

Voroshilovilla oli kana kynittävänä Suomen kanssa, sillä talvisota oli tuhonnut marsalkan paljon mainostetun rintamakomentajan kunnian. Mutta kysymys ei ollut yksityisestä kaunasta. Komissiossa oli katkava sotilas-, tiedustelu- ja diplomaattihojen edustus,⁶⁴ ja Klim Jefremovitsh itse, joka oli Stalinin vanha soratnik eli aseveli, oli suuressa isänmaallisessa sodassa palannut suosioon, ei tosin rintamille enää muuten kuin panssarivaunun nimenä. Kun liittolaiset Teheranissa kyselivät, miksi yleisesikunnasta ei ollut ketään, Stalin vastasi, että hän ja Voroshilov yrittivät hoidella asiat.⁶⁵ Rauhanehtoien komission puheenjohtajuus oli vaikutusvaltainen paikka, sillä käsitteilyn alaisena oli myös Saksa. Kun Suomen ehdot viimein esiteltiin briteille, Voroshilov oli paikalla ja Molotov viittasi häneen perustellessaan Porkkalan tukikohtaa.⁶⁶ Ei marsalkka komissioineen voinut oikkujensa mukaan etenäkään piirrellä isänmaalle uusia rajoja, kyllä siellä osattiin ennakoida Stalinin ajatusten suunta, joskaan ei välttämättä täysin reaaliajassa.⁶⁷ Voroshilovin komission rajalinja näyttääkin siltä kuin joku olisi

62. Voroshilov Molotoville 21. 7. 1944, no. KV-302s, liitteenä 'Suomen antautumisehdot', AVP RF, f. 012, op. 5, p. 67, d. 67, ll. 86-96. Asiakirjat ovat kopioita, jotka Voroshilovin komission sihteeri S. Bazarov lähetti 22. 7. (saatekirje s. 85) Dekanozovin sihteeristöön toveri Pozhidajeville.

63. *Suomen tilastollinen vuosikirja*, XLIII, v. 1946-1947, Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1948, s. 24-29.

64. Voroshilovin komissio oli asetettu NKID:n yhteyteen hallituksen ja politbyroon päätöksellä 4. 9. 1943. Puheenjohtajan lisäksi siihen kuuluivat marsalkka B. M. Shaposhnikov (varapuheenjohtaja), diplomaatti ja ministeri V. P. Potemkin, varaulkoministeri ja entinen Helsingin-lähettiläs I. M. Maiski, veteraanidiplomaatti, kenrl A. A. Ignatjev, joka oli palvellut jo keisaria sotilasattaseana Skandinaviassa, kenrmiä M. P. Galaktionov, joka oli *Pravdan* sotilaallisen osaston päällikkö, juristidiplomaatti S. B. Krylov, Itämeren laivaston amiraali I. S. Isakov ja sihteerinä diplomaatti S. T. Bazarov.

65. Robin Edmonds (1991) *The Big Three: Churchill, Roosevelt and Stalin in Peace and War*. New York: W. W. Norton, 342.

66. Polvinen (1980) 108.

67. Voroshilov kävi Stalinin luona Kremlissä sekä touko- että kesäkuussa kuusi kertaa, mutta 29. 6. jälkeen seuraavan kerran vasta 25. 8. 1944, jolloin Suomen ehdot ilmeisesti lyötiin lukkoon. Stalinin vieraskirja 1944, *Istoritscheski arhiv* 1996: 4.

vetänyt paksulla punaisella kynällään kartalle linjan ja virkamiehet sitten etsineet, mitä paikannimiä kynänvedon alle sattui jäämään.

Komission esitys ei siis ollut etukäteen siunauksen saanut lopullinen kanta, vaan ennakoitien pohjalta laadittu ehdotus. Jos asia olisi ollut jo puhuttu selväksi korkeimmassa johdossa, Voroshilovin ei olisi tarvinnut saatekirjeessään selittää Molotoville, että demarkaatiolinjasta oli tarkoitus tehdä uusi raja. Keskenäisyydestä puhuu myös se, että Kotkan linnoitusalue ja Haapasaari mainittiin tukikohtina, vaikka uusi raja oli tarkoitus siirtää niitä lännemmäksi. Samaan suuntaan viittaa sotakorvaussumman korotus ja kokoonpano, kun toisaalta ulkoministeriössä jo valmisteltiin näissä asioissa myönnytyksiä briteille.

Sopimusluonnoksen perusideana oli se Kollontain mainitsema ajatus, etteivät ehdot voisi olla kevyemmät kuin keväällä. Kun oli jouduttu vuodattamaan verta, siitä piti saada korvaus.

Stalinin maltti

Stalin päätti kuitenkin olla ajamatta uusia suuria vaatimuksia läpi, lukuun ottamatta Porkkalaa ja Yhdistyneiden Kansakuntien hyväksi toimineiden vapauttamista, mikä osoittautui suureksi asiaksi Suomen sisäisen tilanteen kannalta, sillä se johti kommunistisen puolueen sallimiseen. Generaalisuus tuli lännen sitkeintä huomaautusta vastaan pudottamalla sotakorvauksen puoleen keväällä vaaditusta eli 300 miljoonaan dollariin ja jopa lupaamalla maksaa nikkelilyhtiön korvaukset siitä. Mannerheimia ajatellen lievennettiin saksalaisten karkottamista koskevia määräyksiä ja kirjoitettiin järjestöjen lakkauttamispykälä niin, ettei suojeluskuntia mainittu nimeltä. Otto Ville Kuusinen koetti turhaan viime hetkellä ajaa asiaa.⁶⁸

Mistä johtui Stalinin maltti? Miksi hän jätti sikseen asiat, jotka oli kenties itse pannut liikkeelle vähän aikaisemmin?

Vastausta etsiessä voi lähteä liikkeelle siitä, keille tehtiin myönnytyksiä: lännelle ja Mannerheimille.

Länsirintama vyöryi elokuussa hurjaa

vauhtia kohti Pariisia ja Brysseliä ja moni uskoi sodan päättyvän ennen joulua. Neuvostoliitolla oli lännen kanssa suuria asioita tekeillä: Dumbarton Oaksissa piti sopia Yhdistyneistä Kansakunnista, Bretton Woodsissa kansainvälisestä taloudesta, Saksan jako miehitysvyöhykkeisiin ja muut käytännön ehdot olivat kesken. Pahaksi rasitteeksi Kremlin länsisuhteisiin tuli Varsovan kapina, jonka saksalaiset saivat kukistaa lähelle päässeen neuvostoarmeijan häiritsemättä. Suomen ja Puolan vuosisatainen kohdalonyhteys tuli siinä taas esiin, niin kuin viimeksi talvisodan viimeisinä päivinä, joiden tunnelmissa Stalin päätti tapattaa valtaansa joutuneet puolalaiset upseerit.⁶⁹ Elokuussa 1944 Stalin näki, että Puolan asiaa piti vastaisuudessakin ajaa kovin ottein, mikä tulehduttaisi länsisuhteita. Siinä tilanteessa ei kannattanut tehdä Suomesta toista kiistakapulaa, vaan ottaa se, mitä Teheranin pohjalta oli otettavissa ja vähän päälle. Uutta rajansiirtoa ei siihen pakettiin kivutta saanut. Vaikka Edenin takaraja kulki kenties vasta Tornionjoella⁷⁰, amerikkalaiset takertuivat vuoden 1940 rajaan ja löivät kantansa vielä uudelleen kiinni.⁷¹ Kai Stalin senkin sai tietää.

Toinen tekijä oli se, ettei Suomen armeija ollut murrettavissa käyttöön jääneillä joukoilla. Kymijoelle ja Saimaalle pääsi vain väkisin, ja siihen tarvittiin lisää voimaa. Se nähtiin Ilomantsissa, missä kaksi hyökännyttä neuvostodivisioonaa tuhottiin elokuun alussa. Kaiku vastasi Tukholmasta. Varoitettuaan suomalaisia elämöimästä, sillä Ilomantsia ei voinut verrata Kannaksen kesäkuuhun, lähetystösihteeri Vinogradov toivoi 14. elokuuta 1944 nopeaa neuvottelualoitetta. Hän toimitti ruotsalaisen diplomaatin välityksellä Helsinkiin viestin, ettei Suomen uuden hallituksen kokoonpano vastannut Moskovan toiveita, mutta koska se ilmensi Marsalkan ajattelutapaa, hän ei lausunut enempää. "Neuvostoliitto suhtautuu asioihin realisesti, ja sen asenteen Suomeen ja sen uuteen hallitukseen määräävät yksinomaan tosiasiat", Vinogradov vakuutti toivottaen valtuuskunnan tervetulleeksi: "Nykyisellään Neuvostoliiton rauhanehdot ovat varsin kohtuulliset, eikä sillä ole mitään

halua tuhota Suomen valtiollista riippumattomuutta.”⁷²

Tältä pohjalta välirauha syntyi.

Vaikka Mannerheim hoiti myös viimeisen vaiheen maltilla ja piti varansa, että Stalin varmasti ymmärsi, mitä saksalaisten joukkojen suhteen voitiin luvata, ratkaisun jälkeen marsalkka vaipui pessimismiin ja odotti välitöntä bolshevisointia, koska ehdot olivat niin ankarat. Hän ja muut Suomen johtajat käsittivät joutuneensa sanelurauhan eteen, aavistamatta Moskovan johtamiseen paljon omista aikeistaan.

Jos esitettyjen tekijöiden lisäksi hakee yleisempiä selityksiä tapahtumien kululle, esiin nousee maantiede. Kun Moskovasta katsoi Saksaan, Suomi oli sivussa ja saari. Jos tätä kautta olisi päässyt panssarivaunulla Berliiniin, tästä olisi tullu. Toinen tekijä oli ajoitus, joka on ratkaiseva taito pienen maan ulkopolitiikassa. Muita johtamisen ansioita ei kannata ylikorostaa: päätökset jouduttiin tekemään pakkotilanteessa ja *ad hoc*, epätoivoisina, neuvottomina ja melkein pakokauhunkin vallassa, sovitellen mielipiteitä ja haalien hupenevia resursseja. Ehkä johtajia ratkaisevampaa olikin kansa. Suomalainen yhteiskunta oli kaukana täydellisestä ja demokratiassakin oli puutteensa, mutta silti kansan suuri pääosa koki maan omakseen ja puolustamisen arvoiseksi eikä romahdusta tullut. Tältä suunnalta selitystä tapaili Guicciardini miettiessään, miksi Firenze jälleen kerran pelastui. Renessanssihistorioitsijan ei auttanut kuin lisät mahtimiesten kohtaloiden jatkeeksi: ja koska Jumala rakastaa tasavaltoja.⁷³ Näin hän uskoi, vaikka (tai oikeammin: koska) oli paavin palveluksessa.

Keväällä suurhyökkäystä valmistellessaan Stalin uskoi, että ”suomalaiset eivät enää ole samoja kuin ennen. He horjuvat kaikissa suhteissa ja etsivät rauhaa.”⁷⁴ Mutta moukarilla iskiessään hän joutui verestämään myös omia kipeitä muistojaan talvisodasta. Syksyllä generalissimus valitti Edenille, että Puolan pääministeri oli neuvotteluissa ollut niin itsepäinen ja sinnikäs, että miehen täytyi olla suomalaista syntyperää.⁷⁴ Suomalaiset siis olivat kuin olivatkin riittävän samoja kuin ennen, ja tämä tieto vaikutti varmasti maan vastaisiin kohtaloihin.

68. 'O fashistkom karaktere shjtskorovskoi organizatsii v Finljandii (spravka)', ei päiväystä eikä tekijää, AVP RF, f. 012, op. 5, papka 66, d. 201, ll. 6–13. Saatikirjeessä 25. 9. 1944 Molotovin sihteeri Podtserob ilmoittaa Dekanozoville lähettävänsä esimiehensä määräyksestä oheisen O. V. Kuusisen kirjoituksen (sama, s. 5).

69. Berija Stalinille ja NKP(6):n KK:n politbyroon päätös 5.3.1940, N.S. Lebedeva ym. toim. (1997) *Katyn': plenniki neobjavlennoi voiny*, Moskva: Demokratija, 384–392.

70. Tammikuussa 1944 Eden piti Neuvostoliiton aluevaatimuksia täysin kohtuullisina ja korosti, että rajat olisivat Suomelle huomattavasti edullisemmat kuin keisarivallan aikana. Gilbert (1986) 652 n. 1. Polvinen (1980) 11–12.

71. Ulkoministeri Hullin johtaman sodanjälkeiskomitean (PWC) hyväksymä muistio 'Treatment of Finland', 18. 7. 1944, no. PWC-160a, Notter File, no. 1453–5.

72. P. J. Hynnisen muistio 17. 8. 1944, UM 110 B 3.

73. Italialaiselle kirjoittajalle Jumala oli suorastaan tasavaltojen rakastaja, Dio amatore delle repubbliche. Francesco Guicciardini, *Cose fiorentine*.

74. S. M. Shtemenkon muistelmat 1973, lainattu Polviselta (1980) 65–66.

75. Näin Stalin sanoi ulkoministeri Edenille 15. 10. 1944. Gilbert (1986) 1022 n. 1. Stalin tapasi Mikolajczykkin 3. ja 9. 8. 1944; Varsovan kapinan lisäksi keskusteluissa oli esillä sikäläinen viipuri, Lwów.